

SUV EROZIYASINING QISHLOQ XO‘JALIGIGA TA’SIRI

Mulkamalova Ozoda

“TIQXMMI” MTUning

Qarshi irrigatsiya va agrotexnologiyalar instituti

3-bosqich talabasi

ANNOTATSIYA

Suv eroziya hozirgi kunda qishloq xo‘jaligida asosiy muammolardan biri bo‘lib kelmoqda. Bu jarayonga be‘etibor bo‘lish oqibatida o‘prilishlar, surilmalar yuzaga kelmoqda. Bu esa o‘z navbatida ekinlar maydonini qisqarishiga olib kelladi. Bugungi kunda ushbu jarayonning oldini olish uchun ko‘plab amaliy ishlar amalga oshirilmoqda.

Kalit so‘zi: suv eroziyadi, zoogen, gidrotexnik inshootlar, biosfera, ustki gumus, deflyatsiya, grunt, tog‘ jinslari, sug‘orish.

Suv eroziyasi suv er yuzidagi qattiq materiallarga ta’sir qiladigan aşınma turi siljish, harakatlanish yoki oqimning turli shakllarida. Bu toshni tashkil etuvchi zarralar, minerallar va litosferaning sirt qatlamini tashkil etuvchi turli xil fizikaviy tuzilishlarning eskirish, tashish va cho‘ktirish jarayoni. Sayyoramizning uchdan ikki qismini tashkil etadigan suv o‘zining gidrologik tsikli davomida o‘z shaklini bir necha bor o‘zgartirib, suyuq holatidan gaz va qattiq holatga o‘tib, keyinchalik dengiz, okean, daryo va ko‘llardagi likvidligini tiklaydi. Ushbu o‘zgarish va harakatlarda u o‘z yo‘lida topadigan materiallarda, yomg‘ir uradigan toshlarda, to‘lqin hujumini to‘xtatadigan, doimiy oqimida daryoni burkab oladigan narsalarda, va boshqalar.

Eroziya ([lotincha](#): yegoyu — yemirilish) — tog‘ jinslari va tuproqning oqar suvlar ta’sirida yemirilish jarayoni. Eroziya relyef hosil qiluvchi asosiy omillardan biridir. Yer yuzasidagi Eroziya (notekis relyefning tekislanishi) va chizikli Eroziya (relyef bo‘laklarga bo‘linib, vodiy va jarliklarni hosil bo‘lishi), yonlama Eroziya (daryo sohillarining yuvilishi) va chuqurlikdagi Eroziya (daryo o‘zanining chuqur o‘yilishi)lar farq qilinadi. Tuproqning eng yuqori qatlamlarida sodir bo‘ladigan Eroziya tuproq eroziyasi deyiladi.

Suv eroziyasi — nishab yerlarda tuproqning ustki unumdor qatlamlari hamda tuproq ona jinsining yomg‘ir va qor suvlari, sug‘orish ta’sirida yemirilib, yuvilib ketishi. Bu eroziya yomg‘ir tomchilarining zaminni yemirishi yoki yerusti suv havzalarining paydo bo‘lishi ortidan yuzaga keladi.

Suv eroziyasi yonbosh, oqim, tik, chuqur, irrigatsiya, tomchili, chiziqli, tekislik, yer osti eroziyalariga tasniflanadi. Yonbosh eroziya daryo qirg'oqlarining yuvilishi kurinishida, oqim eroziyasi oqim suvlari ta'sirida yuza tuproqlarning yuvilishi kurinishida, tik eroziya mexanik tarkibi yengil tuproq qatlamlaridan loyqa zarrachalarining quyi qatlamlarga yuvilishi kurinishida, chuqur eroziya suv uzanining joyida chuqurlashishi kurinishida, irrigatsiya eroziyasi Sug'orish jarayonida tuproqning yuvilishi kurinishida, tomchili eroziya yomrir tomchilari ta'sirida tuproq strukturasi buzilishi kurinishida, chiziqli eroziya suv oqimlari tuplanib oqadigan soylarda tuproqlarning jarlik ko'rinishda yemirilishidir. Tekislik eroziyasi butun maydon buylab yomrir va erigan qor suvlari ta'sirida tuproqlarning nisbatan bir tekis yemirilishi, yer osti eroziyasi yer osti suvlarining yotiq va tik qarakati tufayli tog' jinslarining buzilishi (erishi)dir.

Tezlashtirilgan eroziya dunyo buyicha dehqonchilik uchun ofat hisoblanadi. Chunki qisqa vaqt ichida bu eroziya ta'sirida millionlab gektar tuproqning ustki hosildor qismi yemirilib hosilsiz yerlarga aylanib holadi. So'nggi yuz yil ichida dunyoda 2 mlrd. ga hosildor tuproqlar eroziyaga uchrab ishdan chiqqan. Bu davr mobaynida tezlashtirilgan eroziya ayniqsa, rivojlangan mamlakatlarda tez sodir bulgan. Amerikalik olim T. Konke va A. Bertraning yozishicha, Amerika materigiga mustamlakachilar kelgandan buyon yerga nisbatan noto'g'ri munosabatda bo'lish tufayli, o'rmonlar kesilib, tuproq hosilsiz yerlarga aylantirib yuborilgan. Tuproq eroziyasiga qarshi kurash uslublari Qishloq xo'jaligida foydalaniladigan yerlarni eroziyadan himoyalashda ikkita yo'l qo'llaniladi. Birinchi yo'l - eroziyaga moyil tuproqlarda ko'p xarajat talab etmaydigan oddiy agronomik va yerlardan foydalanishda ogohlantiruvchi- proflaktik tadbirlarni amalga oshirish. Bu tadbirlar uchun alohida loyiha talab qilmaydi. Bunda juda oddiy talablarga rioya etish kifoyadir, ya'ni yonbag'ir joylarda, jarliklar atrofida, daryo qirgoqlarida, suv yigiladigan soy maydonlarida yerni haydashga, ortiqcha namiqqan maydonlarda mol boqishga, maxsus loyiha ishlarisiz yo'llarni hosil qilishga, maydon chegaralarini noto'g'ri belgilashga, suv tashlamalarini hosil qilishga yo'l qo'ymaslik talab qilinadi. Bunday hollarda bu joylardan va hosil qilingan inshootlardan foydalanish me'yori va tartiblariga qat'iy amal qilish, ularni muntazam ta'mirlab borish va ularni ishchi holatida saqlash, daraxtlar ekish, sug'orishlarni belgilangan me'yorlarda tashlamalarsiz amalga oshirish kerak bo'ladi. Tuproqning suv-fizik xossalari yaxshilashga va suvning tuproqqa shimilish darajasini oshirib, oqova suvlarning miqdorini kamaytirishga qaratilgandir. O'rmon daraxtlari ostidagi dasht tuproqlari soatiga 150-400 mm gacha bo'lgan suvni shimishi mumkin. Eroziyaga qarshi xar bir gektar xosil qilingan daraxt maydoni 1700 m³ yer usti suvlarini sizot suvlariga aylantira oladi. Suv eroziyasining oldini olish va unga

qarshi kurashda oʻrmon meliorativ tadbirlar muhim omil hisoblanadi. Chunki eroziya vujudga kelayotgan yerlarga zudlik bilan daraxtlar ekish yaxshi natija beradi.

Gidrotexnik tadbirlar. Suv eroziyasining taʼsirini zudlik bilan bartaraf etish uchun amalga oshiriladi. Ular tashkiliy xoʻjalik, agrotexnik va oʻrmon meliorativ tadbirlari bilan birgalikda olib boriladi. Ularning vazifasi suv oqimini boshqarish hisoblanadi. Ular suv havzalari, himoya tuproq devorlari va dambalari, tutash inshootlar, suv tutgichlar kabi gidrotexnik inshootlar yordamida amalga oshiriladi. Gidrotexnik tadbirlar suv eroziyasining oldini olishda muhim bulib, ularga qirgʻogʻini yuvadigan daryo yoqalarida qirgʻoqni mustahkamlovchi tadbirlar, suv qirgʻoqdan toshadigan hollarda qirgʻoqni himoya qiluvchi damba va kutarmalar; jarli yerlarda esa suv ushlagich koʻtarmalar; jarga suv oqimini tushirmaydigan ariqlar; suvda tez yuviladigan yumshoq, yengil tuproqli joylarda ariq oʻrniga temir beton nov kanallar; jarlarda va soylarda suv oqimini ushlab qoluvchi tugʻonlar; selga qarshi kurashish uchun hovuz va suv omborlari; togʻ yonbagʻirlarining yogʻinlardan, jalalardan vujudga keladigan suv eroziyasiga uchramasligi uchun zinapoyasimon ariqlar tashkil etish va boshqalar kiradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR ROʻYXATI: (REFERENCES)

1. <https://staff.tiiame.uz/storage/users/93/books/rFn8tY3XbTk8r8TSNV7DKmGidMgpLHeM2GxWZF3U.pdf>
2. <https://uz.wikipedia.org/wiki/Eroziya>
3. <https://peskiadmin.ru/uz/prichiny-erozii-pochv-eroziya-e-vidy-eroziya-pochv.html>
4. Vikipediyada "suv eroziyasi".
5. Milliy qishloq xoʻjaligi texnologiyalari instituti (Argentina) da "suv eroziyasi".
6. "Suv eroziyasi nima va biz uni IHELLAda qanday oʻrganamiz?" Buenos-Ayres viloyati markazining Milliy universitetida (UNICEN).